

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Recep BOZLOĞAN*

ÖZET

Bu çalışmada, sürdürülebilir gelişme (SG) düşüncesinin tarihsel arka planı üzerinde durulmuştur. Çalışmada, sürdürülebilir gelişme (SG) kavramının tanımına ve kapsamına değinilerek, bir düşünce olarak “sürdürülebilirlik”in ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmış; SG’nin düşünceden kavrama geçişine değinilmiştir. Bu bağlamda, Dünya Koruma Stratejisi ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı Çalışmaları, Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio de Janeiro-1992), Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu, Avrupa Birliği 5. Eylem Programı, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (İstanbul-1996), Rio+5 Forumu ve Dünya Sürdürülebilir Gelişme Konferansı (Johannesburg-2002) hakkında bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

This work deals with the historical background of the sustainable development concept. In this context, the content of this article can be summed as follows (as in the hierarchical order of the titles): “The Emergence and the Development of Sustainability Thought”, “From Sustainability Thought to Sustainable Development”: “The United Nations Environment Programme-The World Conservation Strategy (1980)”, “The WCED Report of Our Common Future (1987)”, “The

United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, 1992)”, “The Fifth Action Programme of European Union (1992)”, “The United Nations Conference on Population and Development (Cairo, 1995)”, “The United Nations Conference on Human Settlements-Habitat II (İstanbul, 1996)”, “Rio+5 Forum (Rio de Janeiro, 1997)” and the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, 2002).

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir Gelişme, kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren sıkça kullanılmaya başlanan bir rehber ilke-şemsiye kavram niteliğindedir. Bu çalışmada, Sürdürülebilir Gelişme kavramının tarihsel gelişimi, kronolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Sürdürülebilir Gelişme kavramının tanım ve kapsamına değinilmiştir. İkinci bölümde, kavramın düşünsel temelini oluşturan “sürdürülebilirlik” yaklaşımı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, kavramın “sürdürülebilirlik” yaklaşımından “sürdürülebilir gelişme”ye geçişini sağlayan uluslar arası etkinlikler (Birleşmiş Milletler önderliğindeki çalışmalar) üzerinde durulmuştur.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞMENİN TANIMI ve KAPSAMI

İngilizce’deki “sustainable development” kavramının Türkçe’ye çevirisi olan “sürdürülebilir gelişme”, Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde, “çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yolaçamayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da gözönünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” (Keleş, 1998: 112) biçiminde açıklanmaktadır.

Macmillan Dictionary of the Environment adlı sözlükte, “yenilenebilir kaynakların tüketilmesine dayanarak sürekli devam eden ve (çevrenin nihai sınırını -taşıma kapasitesini- koruyacak biçimde) çevre üzerinde sınırlı bir tahribatta bulunan ekonomik büyüme” (Allaby, 1993: 56) biçiminde tanımlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu.

Kavram, Ortak Geleceğimiz Raporu'nda (1) "bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1991: 51, 71) biçiminde tanımlanmıştır. Energy and Environmental Terms (Brackley, 1988: 19) adlı sözlük de "Brundtland Raporu"nda geçen bu tanıma yer vermiştir (2).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÜŞÜNCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI ve GELİŞİMİ

SG kavramının ilk olarak nerede ve nasıl kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, sürdürülebilirlik düşüncesinin ortaya çıkış ve gelişimi "Ortaçağ'a" (Campbell, 1996: 302) hatta eski Yunan mitolojisine kadar götürülmektedir. O'Riordan, bir düşünce olarak sürdürülebilirlik'in belki de ilk kez antik Yunan mitolojisindeki yeryüzü tanrıçası Gaia'da ortaya çıktığını belirtmektedir. Gaia bütün varlıkları kendi çocukları gibi besleyip bakan bir tanrıçadır. Bütün her şey ondan türemiştir ve ölünce yine ona dönecektir. Eski Yunanlılar ülkenin genel görünümüne bakarak, yöneticilerin Gaia tarafından cezalandırıldığına ya da ödüllendirildiğine inanmaktaydılar. Bu nedenle, ülke yöneticileri Gaia'yı memnun etmek için özverili bir biçimde çalışmak durumundaydılar. Yapılan icraatlar Gaia'yı memnun edici nitelikte olmalı, ülke huzur ve refah içinde yaşamalıydı. Bu amaç ise, faaliyetlerin olumlu sonuçlar getirmesini gerektirmekteydi (O'Riordan, 1998: 31). O'Riordan'ın SG düşüncesini Eski Yunan Uygarlığı'na dayandırması nesnel olmayabilir. Çünkü, Doğu kültürlerinde de benzer temalar binlerce yıldan beri varlığını korumaktadır (İGDAŞ, 1997). Sürdürülebilirlik düşüncesinin, bu anlamda bir çok geleneksel kültürden özellikler taşıyor olması yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Sürdürülebilirlik'in, belirli bir nosyon olarak tarım, ormanlar ve balıkçılık gibi yenilenebilir kaynaklar konusunda ortaya çıktığı görülmektedir (Lele, 1988). Sürdürülebilirlik düşüncesinin 19. yüzyıl başlarında literatürde somut olarak kendini göstermeye başladığı söylenebilir. Arthur Young, Britanya Adaları'ndaki seyahati sırasında, tarımsal toprakların komünal sistemle işlenmesinden bireysel sisteme

geçilmesi ile birlikte, tarımsal ürün miktarında ve verimlilikte sürekli artış sağlandığını görmüş ve bu durumdan hareketle, sürdürülebilirlik düşüncesi ile ilintilenebilecek görüşlerini 1804 yılında yayımladığı General View of Agriculture of Hertfordshire adlı kitapta açıklamıştır (Kula, 1998: 151).

Sürdürülebilirlik düşüncesinin ilk olarak görüldüğü bir diğer alan da ormancılıktır. Almanya'da Baden bölgesinde 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Karaormanlar'ın yok edilmesini önlemek amacıyla çıkarılan yasalarda, bir yandan odun ihtiyacını karşılamakta sürekliliği sağlamak, diğer yandan da ormanların rüzgarı önleme, su ihtiyacını karşılama ve dinlenme alanları olma özelliklerini korumak için onlardan yararlanırken, yalnızca bugünün ihtiyaçlarını gözetmemek, tersine ormanların daha sonraki kuşaklara da hizmet etmesini sağlamak üzere hep yeniden üretilmeleri gereği üzerinde durulmuştur (Hill, 1993: 56).

A. Pigou, 1912 ve 1920 yıllarında ekonomi bilimi üzerine yazdığı kitaplarda sürdürülebilirlik düşüncesinin işaretlerini vermiştir. Pigou'ya göre, insanlığın refahı üç tür sermayeye dayanmaktadır. Bunlar, (1) doğa; (2) insan tarafından üretilen maddeler; (3) insan kaynakları ve bilgi birikimidir. Pigou, günümüz SG düşüncesinden uzak bir biçimde, bu üç sermaye türünün her birinin bir diğerini ikame edebileceğini ileri sürmüştür. Bu düşünceye göre, eğer bunlardan biri zayıflarsa, diğerleri onu tekrar kurabilir ve böylece, gelecek kuşaklar sabit bir sermaye düzeyi devralmış olurlar (Pigou, 1912; Pigou, 1920). Doğal kaynakların özel bir yere sahip olmadığı bu görüş, literatüre "zayıf sürdürülebilirlik" (Pearce, Markyanda ve Barbier, 1990) olarak geçmiştir.

1950'li yıllarda balıkçılık alanında da sürdürülebilirlik düşüncesinin ortaya çıktığı görülmektedir. H. S. Gordon, A. D. Scott ve M. D. Schaefer, "azami sürdürülebilir ürün" kavramı ile balıkçılık sektörünün azami faaliyet düzeyini daima koruyacak biçimde planlı ve düzenli bir biçimde faaliyette bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Kula, 1998: 151).

Ekolojik anlamda sürdürülebilirlik düşüncesinin arkasında, daha çok 1960'lı yıllarda dünyanın gündeminde olan kalkınmacı ideolojinin yolaçtığı sorunlar ile 1970'li yıllardan itibaren gelişen çevre hareketinin kazanımlarının bulunduğu söylenebilir. "Kalkınma", 1960'lı yıllara kadar yapılan her eylemi ve faaliyeti meşru göstermek için yeterli

görülüyordu. Kalkınma adına yapıldıkça çevrenin tahrip edilmesi sorgulanmıyordu (Tekeli, 1996: 26). Bu yaklaşıma göre, çevre sorunlarının çözümü daha sonra ele alınması gereken bir konu idi. Bu strateji, çevre literatüründe “tepki ve tedavi” stratejisi olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, bu düşünce, çevre sorunlarını kalkınmanın doğal ve katlanılması gereken sonuçları olarak görmektedir (Özer, 21-22).

1962 yılında Rachel Louise Carson tarafından kaleme alınan ve çevresel kirlenmeyi konu alan Silent Spring (Sessiz Bahar) adlı çalışma, Batı dünyasında büyük yankılar uyandırmış, dikkatleri mevcut sanayileşme süreçlerinin çevreye verdiği zararlar üzerinde yoğunlaştırmıştır (Carson, 1962). 1968 yılında kurulan Roma Kulübü'nün, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne (MIT) yaptırdığı bir araştırma, 1972 yılında “Limits to Growth” (Türkçe'ye Ekonomik Büyümenin Sınırları biçimde çevrilmiştir.) adıyla bir kitap halinde yayımlanmıştır. Çalışma, ekonomik gelişme ile çevre arasında son derece önemli ve güçlü bir ilişkinin bulunduğunu gündeme getirerek, dikkatlerin yeniden çevresel konulara yönelmesini sağlamıştır. Çalışmada nüfus, sinai üretim, beslenme (gıda maddeleri), hammadde ve çevre kirliliği olmak üzere beş ayrı değişken ile bunlar arasındaki ilişki üzerinde durulmuş ve dünyanın geleceği açısından oldukça karamsar bir tablo çizilmiştir. Mevcut gelişme politikalarının varlığını devam ettirmesi halinde, yaşanacak hammadde kıtlığı ve çevre sorunları nedeniyle insanlığın yok olma tehdidi ile karşı karşıya kalacağı vurgulanmıştır (Meadows ve d., 1973).

Dünyada özellikle de sanayileşmiş bölgelerde karşılaşılan çevresel sorunların etkisiyle 1970'li yıllarda gelişen çevre hareketinin kısa sürede daha bütüncül bir yaklaşıma dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda, 5-16 Haziran 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) düzenlenmiştir. Stockholm Konferansı ile birlikte, çevre sorunları uluslararası gündemin ön sıralarını meşgul etmeye başlamıştır (Larre, 1986: 26-29). Bu konferansın anısına her yıl 5 Haziran günü, bütün dünyada Çevre Günü olarak kutlanmaktadır.

Konferans'ta kabul edilen İnsani Çevre Bildirgesi'nde, “çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyeti gözetin, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile

bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler”, sürdürülebilirlik düşüncesinin temel dayanaklarını ortaya koymuştur (IULA-EMME, 1997: 3). Bildirge'de, akılcı bir eylemle hem bugünün hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan daha iyi bir çevrede yaşanabileceği, bunun için düzenli, gayretli ve azimli bir çalışmaya gerek olduğu belirtilmiştir. Şimdiki ve gelecek kuşaklar için insani çevrenin geliştirilmesi amacının gerçekleştirilmesi, bütün düzeylerdeki insanlar, topluluklar, girişimler ve kuruluşların sorumluluk yüklenmesini gerektirdiği; ulusal hükümetlerin ve yerel yönetimlerin kendi yetki alanları ve sınırları içinde kapsamlı bir çevre politikası ve eylemi konusunda büyük sorumluluğa sahip olduğu; gelişmekte olan ülkelere kendi yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için gerekli yardımların yapılması ve çevre sorunlarının aşılması için uluslararası işbirliğinin önemi vurgulanmıştır (The United Nations, 1972).

E. F. Schumacher, 1973 yılında yazdığı “Küçük Güzeldir” adlı eserinde, dünyada egemen olan ekonomik ve toplumsal düşünce yapısının yeryüzüne ve insanlığa verdiği zararlar üzerinde durmuştur. Schumacher'e göre, doğal kaynakların, mevcut ekonomik yapıda kullanılan sermayenin aslında büyük bir kısmını oluşturmalarına rağmen, maliyet hesaplamalarına gereği gibi dahil edilmemesi, üretim sorununun çözülmüş olduğu inancı, ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımı, sınırsız ekonomik büyüme düşüncesi ve bireysel ve toplumsal açgözlülük insanlığı büyük bir felakete sürüklemektedir. Schumacher eserinde, mevcut olumsuz durumun aşılması için büyük çabalar harcanması gerektiğini belirtmekte ve bir takım önerilerde bulunmaktadır. Schumacher, “ekonomik süreklilik” kavramı üzerinde durmaktadır, “süreklilik” kavramının “atalarımız için lüks olanın bizim için günlük ihtiyaç haline gelmesi”nden sevinç payı çıkaran mevcut yağmacı tutumla bağdaşmadığını belirtmektedir (Schumacher, 1995).

1974 yılında Roma Kulübü'ne sunulan ikinci raporda, dünyanın gelecekte 150'yi aşkın ulustan ve bir çok siyasal ve ekonomik bloktan oluşan bir bütün olarak kalamayacağı belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile, dünya, her biri diğerlerini etkileyen, birbirine bağımlı uluslardan ve bölgelerden oluşan bir sistem haline gelme eğilimindedir. Bu sistemde, hiç kimse diğer yerlerde meydana gelen olayların etkilerinden

kurtulamayacaktır (Mesarovich ve Pestel, 1974). Ulrich Beck, bu duruma “küresel risk toplumu” adını vermiştir (Harborth, 1991: 8).

1970’li yıllarda yoğun bir biçimde yaşanan ekolojik tartışmaların ana teması sürdürülebilirlik konusu olmuş, sürdürülebilirlik düşüncesi on yıl gibi bir süre içinde ulusal ve uluslararası çevre hareketlerinde ve iktisat teorisinde kendine önemli bir yer edinmiştir (Harborth, 1991: 7). Sürekli ve saldırgan kalkınma politikaları, yerini daha insani ve hoşgörülü (ılımlı) olarak nitelendirilebilecek sürdürülebilir kalkınma politikalarına bırakmaya başlamıştır (Dinçer, 1996: 192).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK DÜŞÜNCESİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞMEYE

Sürdürülebilir Gelişme (SG) düşüncesinin kavramsallaşması uzun bir dönemde gerçekleşmiştir. Kavram, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, bir çok uluslararası kuruluşun yapmış olduğu yoğun çalışmalar sonucunda biçimlenmiştir. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren, gerek küresel ve gerekse ulusal ve yerel düzeylerde bir çok bilimsel araştırma yapılmış ve konferanslar düzenlenmiştir. Yapılan her yeni çalışma sürdürülebilir gelişme düşüncesinin kavramsallaşmasına katkıda bulunmuştur. SG’nin düşünceden kavrama geçişinde, bu çalışmalardan bazılarının etkileri kuşkusuz daha güçlü olmuştur. Söz konusu çalışmaları kronolojik olarak şu biçimde sıralamak olanaklıdır.

4.1. Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Koruma Stratejisi (1980)

SG kavramının tarihsel gelişiminde göz önünde bulundurulması gereken en önemli çalışmalardan biri kuşkusuz, Dünya Koruma Stratejisi’dir-DKS (The World Conservation Strategy-WCS). Dünya Koruma Stratejisi (DKS), Uluslararası Doğal Kaynakları ve Doğayı Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN), Dünya Yabani Hayat Fonu (World Wildlife Fund-WWF) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı-BMÇP (United Nations Environment Programme-UNEP) tarafından hazırlanarak 1980 yılında yayımlanmıştır. DKS, sürdürülebilir bir topluma ulaşmak için koruma ve geliştirme düşüncesinin birlikte ele alınması gerektiğini

vurgulamaktadır. SG kavramı, ilk olarak Dünya Koruma Stratejisi’nde kullanılmıştır. Sürdürülebilirliğin bu ilk formülasyonu, daha çok ekolojik bir yaklaşımdır. Buna yaklaşıma göre, gelişme politikalarının üç önceliği bulunmalıdır (Soussan, 1992: 21-24).

- i. Ekolojik süreçlerin korunması.
- ii. Kaynakların sürdürülebilir kullanımı.
- iii. Genetik çeşitliliğin korunması.

DKS, “sürdürülebilir yararlanma” kavramını uluslararası siyasi gündeme sokmuştur. DKS’de sürdürülebilirliğe üç düzeyli bir yaklaşım söz konusudur (O’Riordan, 1998: 35-37).

- i. Temel ihtiyaçlar.
- ii. Ekokalkınma¹.
- iii. Sürdürülebilir yararlanma.

DKS, daha çok fiziksel çevre üzerinde durmuştur. DKS’nin bu yaklaşımı gelişme karşısı bulunarak eleştirilmiştir. DSK’ce benimsenen SG yaklaşımı, ekonomi-çevre ilişkisini ve insanın çevre üzerindeki etkisini bir statik nihai durum olarak görmekte, çevre üzerindeki her etkinin olumsuz sonuç vereceği eğilimini taşımaktadır. Yoksulluk ve çevresel bozulma (yoksulların eylemleri), mevcut gelişme türlerinin (kalkınma politikalarının) bir sonucu olarak değil, sürdürülemeyen gelişmenin ana nedenleri olarak görülmektedir. Ekonomi ve çevre arasındaki ilişki konusunda DKS’de gözlemlenen bakış eksikliği, SG kavramının yeniden formüle edilmesi gereksinmesini doğurmuştur (Soussan, 1992: 24). Bu bağlamda, BMÇP çerçevesinde 1984 yılında SG ile ilgili olarak şu saptamalarda bulunulmuştur (Tolba, 1984).

- i. Mevcut düzende, kendi çevrelerini tahrip etmekten başka hiçbir çıkar yol bırakılmamış olan yoksullara yardım.
- ii. Doğal kaynak sınırlamaları içinde kendi ayakları üzerinde durabilen bir gelişme süreci.

¹ Ekokalkınma (Ecodevelopment) için bkz. Ruşen Keleş ve Can Hamamcı; **Çevrebilim**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, ss. 139-140.

iii. Yeni ekonomik ölçütleri kullanan maliyet-öncelikli bir gelişme yaklaşımı.

iv. Yeterli sağlık şartları, uygun teknoloji, yeterli besin, temiz su ve herkes için barınak.

v. Toplum-merkezli inisiyatifler.

Bunlara benzer bir takım amaçlar da, Uluslararası Doğal Kaynakları ve Doğayı Koruma Birliği, Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Yabani Hayat Fonu'nun sponsorluğunu yaptığı Koruma ve Gelişme Konferansı'nda (Ottawa-1986) benimsenmiştir. Konferans'ta SG ile ilgili olarak şu ilkeler kabul edilmiştir (Lele, 1991: 611).

i. Koruma ve gelişme bütünleştirilmelidir.

ii. Temel insani ihtiyaçlar karşılanmalıdır.

iii. Toplumsal adalet ve hakkaniyet sağlanmalıdır.

iv. Toplumun kendi geleceğini belirleme hakkı ve kültürel çeşitlilik korunmalıdır.

v. Ekolojik bütünlük korunmalıdır.

vi.

4.2. Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu (1987)

Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu, 1983 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin isteği ve teklifi üzerine, Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında, yirmi ayrı ülkeden gelen katılımcılardan oluşan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca (The World Commission on Environment and Development-WCED) hazırlanarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuştur. SG düşüncesini ayrıntılı bir biçimde işleyen Rapor (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991), 1960'lı yılların kalkınmacı ideolojisiyle 1970'li yılların çevreci ideolojisini uzlaştıran bir yaklaşım sergilemektedir (Tekeli, 1996: 26). Rapor'da, giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki hayati köprünün kurulması ve gelişmenin "sürdürülebilir" olması, insanlığın çıkış yolu olarak kabul edilmiştir (IULA-EMME, 1997: 3). Rapor, yirminci yüzyılın başı ile sonu

arasındaki farklılıklara değinmekte; etkileri yüzyıllar boyunca yerel ölçekte sınırlı olan insan faaliyetlerinin, günümüzde küresel düzeyde bütün ekosistemleri etkilediği belirtilmektedir (Kula, 1998: 150).

SG kavramının, Brundtland Raporu'nda ortaya konan vizyonu, özünde ekonomik büyüme ihtiyacını gözetin ve büyümeyi azamileştirmeyi amaçlayan politikalara yönelik bir çağrı olarak nitelenebilir. Bunun yanı sıra, kolay etkilenebilen (vulnerable) insanların durumlarının tehlikeye atılmaması ya da kaynak tabanının gelecekteki yaşayabilirliğinin azaltılmaması, kavramın önemli bir diğer boyutu olarak belirtilebilir. Kavram, ekonomik kalkınmaya farklı bir bakış açısı getirmekte, büyümede kaliteyi, en azından miktar kadar önemli kabul etmektedir (Soussan, 1992: 25).

4.3. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio de Janeiro, 1992)

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde, 178 devletin katılımı ile düzenlenmiştir. Rio Konferansı'nda "insanoğlunun SG olgusunun merkezinde yer aldığı, her insanın doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkı olduğu" (Birleşmiş Milletler, 1992a: 5) kabul edilmiştir. Rio Konferansı ile birlikte, SG kavramının kapsamı oldukça genişlemiş, kavram bir çok disiplinin çalışma alanında kendine yer edinmiştir. Konferans'ta kabul edilen Gündem 21 adlı belgede, SG kavramının yanı sıra sürdürülebilir insan yerleşimi, sürdürülebilir dağ geliştirme, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi, sürdürülebilir orman gelişimi gibi kavram ve konular üzerinde de oldukça ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Konferans'ın getirdiği yeni kavramların, SG kavramı ile son derece sıkı bir ilişki içerisinde olduğu; sürdürülebilir bir gelişmeye ulaşma konusunda çevre, ekonomi, kentleşme ve yönetim gibi alanlarda yapılması gereken faaliyetleri işaret ettiği görülmektedir.

4.4. Avrupa Birliği 5. Eylem Programı (1992)

Avrupa Birliği, 1992 yılında "Sürdürülebilirliğe Doğru" olarak da adlandırılan 5. Eylem Programı'nı kabul etmiştir. Bu çalışmanın en belirgin özelliği, yerel yönetimleri bir hükümet ortağı olarak gören ilk

program olmasıdır. Yerel yönetimler, başlıca aktörler olarak görülmekle kalmamış, bir çok inisiyatifin de yalnızca yerel yönetimler tarafından uygulanabileceği kabul edilmiştir. Program, “subsidiarite” ve “ortak sorumluluk” ilkeleri üzerine oturmuştur. Bu ilkeler, yurtttaşlardan Avrupa Komisyonu’na kadar bütün toplumsal ve yönetsel kademeleri içermektedir (Hams, 1994: 44-46).

4.5. Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu (1993)

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan bir yıl sonra 1993 yılında, Birleşmiş Milletler bünyesindeki Ekonomik ve Sosyal Konsey-ESK (Economic and Social Council-ECOSOC) içinde Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu-SGK (The Commission on Sustainable Development-CSD) kurulmuştur. Komisyon, Birleşmiş Milletler Şartnamesi’nin 68. maddesi ve Konferans’ta kabul edilen Gündem 21’in ilgili hükmü üzerine oluşturulmuştur.

Komisyon’un kuruluş amacı, Konferans’ta kabul edilen ilke ve hükümlerin hayata geçirilmesinin etkin bir biçimde izlenmesini sağlamak, uluslararası işbirliğini güçlendirmek, çevre ve gelişme konularının bütünleştirilmesine yönelik hükümetlerarası karar verme kapasitesini rasyonalize etmek ve Gündem 21’in ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde uygulanmasına yönelik gelişmeleri incelemek olarak belirlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 1992b: 307).

SGK yoksulluk, tüketim kalıpları, nüfus, maliye, eğitim ve kapasite oluşturma konularında her yıl hükümetlerden gelen raporları görmektedir. Aynı zamanda, yerel yönetimler de dahil olmak üzere, başlıca toplumsal grupların yeni karar alma yapılarına uyumu ile de ilgilenmektedir. Ulusal hükümetlerin yanı sıra, uluslararası düzeydeki yerel yönetim örgütleri de SGK’na rapor sunabilmektedirler (Bigg ve Dodds, 1997: 16).

4.6. Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire, 1995)

Birleşmiş Milletler tarafından Mısır’ın başkenti Kahire’de düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda, sürdürülebilir gelişme kavramı en genel kapsamıyla nüfus kavramı ile sıkı bir biçimde ilişkilendirilmiştir. Sözelimi, Kahire Bildirgesi’nde bu konuda “günümüzde ve gelecekte bütün insanların eşit paylaşacakları refahı sağlayacak bir araç olan SG, nüfus, kaynaklar, çevre ve gelişme arasındaki karşılıklı ilişkilerin tam olarak bilinmesini, uygun şekilde düzenlenmesini ve bunlar arasında uyumlu, dinamik bir denge kurulmasını gerektirmektedir. SG’nin ve bütün insanlar için daha yüksek bir yaşam kalitesinin başarılması için Devletler, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmadan, şimdiki kuşakların ihtiyacını karşılamak amacıyla nüfusa ilişkin politikalar dahil olmak üzere, gerekli politikaları uygulamaya koymalı, sürdürülemez üretim ve tüketim biçimlerini azaltmalı veya ortadan kaldırmalıdır” (Birleşmiş Milletler, 1995: 8-10) hükmü yer almaktadır.

4.7. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul, 1996)

SG kavramının izlediği tarihsel seyir içerisinde, 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İstanbul’da düzenlenen İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (The United Nations Conference on Human Settlements-Habitat II) önemli bir yer tutmaktadır. Gerek Habitat II’de kabul edilen İstanbul Bildirgesi ve gerekse Habitat Gündemi’nde SG kavramı ile insan yerleşimleri arasındaki sıkı ilişkiye oldukça ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda (Rio de Janeiro 1992), SG kavramının kapsamı genişletilerek, kavramın değişik disiplinlerle ilişkisi üzerinde durulmuş ve SG kavramı ekonomiden yönetime kadar bir çok çalışma alanı ile ilişkilendirilmiştir. Habitat II Konferansı’nda ise, SG kavramı insan yerleşimleri alanına uyarlanmıştır. Konferans’ta kabul edilen her iki metinde (İstanbul Bildirgesi ve Habitat Gündemi’nde) de bu konu üzerinde durulmuştur.

Habitat Gündemi’nin Giriş bölümündeki 4. maddede “demokratik, insan haklarına saygılı, şeffaf, katılımcı ve halka hesap

veren yönetimler ile sivil toplumun etkin katılımının, SG'nin gerçekleşmesinde temel etmenler" olduğu belirtilmiştir. Amaçlar ve İlkeler bölümünde ise, "SG, insan yerleşimlerinin gelişimi için zorunludur ve çevre koruma, toplumsal kalkınma ve ekonomik büyümenin gerekleri ve ihtiyaçlarına gereken önemi verir. İnsan yerleşimleri sürdürülebilir gelişme ilkeleri gözönünde bulundurularak planlanmış, geliştirilmiş ve iyileştirilmiş olmalıdır" (The United Nations, 1996: md. 29) hükmü yer almaktadır.

Habitat Gündemi'ndeki 2. bölümün "Sürdürülebilir Gelişme" başlıklı kısmında, SG ile ilgili olarak şunlar yer almaktadır: "İnsan yerleşimleri ve SG süreci birbirini destekleyici ve karşılıklı bağımlılık içinde olacaktır. SG, insan yerleşimlerinin gelişmesinin temelidir. İnsan yerleşimleri planlı, SG'nin sorumluluğunu üstlenecek biçimde geliştirilmiş ve iyileştirilmiş olmalıdır" (Şencan, 1996: 30).

Habitat II sürecinde, toplumsal açıdan kilit aktörler olarak tanımlanan yerel yönetimler, hükümet dışı kuruluşlar, sivil toplum örgütleri, özel sektör, parlamenterler, akademisyenler ve sendikaların ağırlıklı olarak yer aldığı ve önemli roller üstlendikleri görülmektedir. Söz konusu aktörlerin Birleşmiş Milletler'in karar alma mekanizmalarında yer almaya başlamaları, Habitat II'yi, Rio Konferansı da dahil olmak üzere, diğer küresel konferanslardan ayrı ve üstün kılmaktadır (Talu, 1996: 238).

4.8. Rio + 5 Forumu (New York, 1997)

Rio + 5 Forumu, 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro Kenti'nde toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan beş yıl sonra, 13-19 Mart 1997 tarihinde yine New York'ta düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın desteğiyle gerçekleştirilen Forum'a yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, ulusal sürdürülebilir gelişme kurulları, özel sektör temsilcileri, bilimsel araştırma kuruluşları, finansal kuruluşlar ve eğitim grupları temsilcileri katılmıştır. Forum'un vizyonu, SG'yi "gündem"den "uygulama"ya geçirmek için geniş bir katılımcı grubunu bir araya getirmek olarak belirlenmiştir. Forum'da, SG'yi yerel, ulusal ve küresel düzeylerde hayata geçirecek strateji ve yönetim sistemleri üzerinde durulmuştur. Her bir katılımcının kendi kültürel, tarihsel ve manevi bilgi ve tecrübelerini Forum'a aktarması

hedeflenmiştir. Forum'un başlıca amaçları şu biçimde belirlenmiştir (Asia-Pasific Council, 1997: 2; Pro-Agenda 21 Comission, 1997).

- i. SG'nin hayata geçirilmesinde önem taşıyan konuları ve başarılı uygulamaları belirlemek.
- ii. SG'yi ilerletecek formel ve enformel yönetim ve işletme sistemlerinin kurulması için ortaklıklar sağlamak, gerekli girişimlerde bulunmak ve öneriler geliştirmek.
- iii. SG'yi her düzeyde uygulamaya koymak için çok yönlü işbirliği çabalarını desteklemek.
- iv. SG'nin küresel düzeyde yürütülmesi konusunda önerilerde bulunmak.
- v. Ekonomik küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına karşı yerel ve ulusal sürdürülebilirliği desteklemek.
- vi. Sivil toplumun örgütlenmesi, yönetim sistemlerinin ve ekonomik girişimlerin yeniden düzenlenmesine yönelik yapısal reformlar konusunda çeşitli girişimlerde bulunmak.

4.9. Sürdürülebilir Gelişme Konferansı (Johannesburg, 2002)

Birleşmiş Milletler konferanslarının onuncu yıldönümünde "genel değerlendirme" nitelikli bir konferansın düzenlenmesi artık olağan bir uygulama durumuna gelmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin en büyük kenti olan Johannesburg'da 2002 yılında gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Gelişme Konferansı da bu nitelikte bir etkinliktir. Konferansın düzenlenmesindeki başlıca amaç, 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda alınan kararların uygulanması sürecinin genel bir değerlendirmesinin yapılması biçiminde nitelenebilir.

Johannesburg Konferansı, Birleşmiş Milletlerin daha önceki konferanslarından daha katılımcı bir etkinlik olmuştur. Konferansa, devlet temsilcilerinin ev yerel yöneticilerin yanı sıra sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluşlarından da temsilciler katılmıştır. Bu amaçla, ülkelerin, ulusal sürdürülebilir gelişme stratejilerini hazırlama konusundaki son durumlarının değerlendirilmesi, Gündem 21'in uygulanmasında karşılaşılan sorunların tartışılması, edinilen

deneyimlerin paylaşılması, öneriler geliştirilmesi, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının deneyimlerinden daha fazla yararlanılması gibi konular üzerinde durulmuştur.

Sürdürülebilir Gelişme Konferansı'nda iki temel uluslar arası belge kabul edilmiştir. Bunlar, "Eylem Planı" ve "Johannesburg Bildirgesi"dir. Bunların yanı sıra, hükümetlerin özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri ile imzaladığı "ortak girişim" metinlerinden de söz edilebilir. Johannesburg Konferansı'nda alınan kararlar şu biçimde özetlenebilir:

i. Ülkelerin ulusal sürdürülebilir gelişme stratejilerinin en kısa sürede oluşturulması ve bu konuda uygulamanın 2005 yılından itibaren başlatılması.

ii. Kamu, sivil toplum ve özel sektörde kurumsal sorumluluk ve duyarlılığın geliştirilmesi.

iii. Uluslar arası anlaşmaların hükümlerinin uygulanmasını sağlanması.

iv. Yoksulluğun önlenmesi için Dünya Dayanışma Fonu'nun kurulması ve açlık sınırında yaşayan nüfusun yarı yarıya azaltılması.

v. Enerji sunumunda fosil kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması, kaynak çeşitliliğinin sağlanması.

vi. Enerji kullanımının küresel ölçekte daha adil ve dengeli bir biçimde dağılımının sağlanması.

vii. Biyolojik çeşitliliğin korunmasının sağlanması ve biyolojik çeşitlilikteki azalmanın eşik düzeylere çekilmesi.

Johannesburg Konferansı, soyut ve genel nitelikli vaatlerin ötesinde, somut projelerin tartışıldığı ve geliştirildiği bir küresel etkinlik olmuştur. Konferansa özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin de etkin bir biçimde katılmasının, sürdürülebilir gelişme yaklaşımının uygulamaya geçirilmesine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Sürdürülebilir Gelişme kavramının tarihsel arka planı üzerinde durulmuştur. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen kavramın, düşünce bazında, gerçekte binlerce yıllık bir birikimin ürünü olduğu söylenebilir. Ancak, sürdürülebilirlik nosyonunun, somut olarak son birkaç yüzyıldan beri insanlığın zihnini meşgul ettiği görülmektedir. Sürdürülebilirlik'in düşünceden kavrama geçişi, yirminci yüzyılda yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelerin ekosisteme verdiği büyük boyutlu tahribatın bir sonucudur. Küresel toplumun ontolojik devamlılığının yokolma tehdidi ile karşı karşıya bulunması, 70'li yıllarda güçlü bir çevreci akımın doğmasına neden olmuştur. SG kavramı, çevreci dünya görüşünün kalkınmacı görüş ile bir uzlaşısı temeline dayanmaktadır. Kavramın, günümüzde, çevre ve kalkınma hareketlerinin başlıca söylemi haline geldiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Asia-Pasific Councils (1997), "Moving Sustainable Development from Agenda to Action", *Asia-Pasific Council News*, January-March, s. 2.
- Beck, U. (1991), *Risikogesellschaft. Auf Dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt'tan aktaran Hans-Jürgen Harborth; "The Debate About Sustainable Development: Starting Point for an Environment-Oriented International Development Policy", *Economics*, Vol. 44, ss. 7-31.
- Bigg, Tom ve Felix Dodds (1997), "The UN Comission on Sustainable Development", Felix Dodds (ed.) *The Way Forward Beyond Agenda 21*, Earthscan Publication Ltd., London, ss. 16-21.
- Birleşmiş Milletler (1992a), *Çevre ve Kalkınma Konferansı: Rio Bildirgesi*, İlke 1.
- Birleşmiş Milletler (1992b), *Çevre ve Kalkınma Konferansı: Gündem 21*, 38.11-13.
- Birleşmiş Milletler (1995), *Nüfus ve Kalkınma Konferansı: Kahire Eylem Planı*, s. 8, 10.
- Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1991), *Ortak Geleceğimiz*, Belkis Çırakçı (çev.), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.
- Campbell, Scott (1996), "Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 62, No. 3, Summer, ss. 296-311.
- Carson, Rachel Louis (1962), *Silent Spring*, Houghton Mifflin, Boston.
- Dinçer, Ömer (1996), "Şehir Yönetimi", *Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996 Uluslararası Bilimsel Toplantılar*, içinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, Nu. 44, İstanbul, ss. 190-195.
- Hams, Tony (1994), "Local Environmental Policies and Strategies after Rio", *Local Environmental Policies and Strategies*, Julian Agyeman and Bob Evans (ed.), Local Economic and Social Strategy Series, Longman Group Ltd, ss. 23-46.
- Harborth, Hans-Jürgen (1991), "The Debate About Sustainable Development: Starting Point for an Environment-Oriented International Development Policy", *Economics*, Vol. 44, ss. 7-31.
- Hill, Hermann (1993), "Die Neue Verwaltung Nachhaltige Entwickeln", *Die Öffentliche Verwaltung*, Heft 2, Januar, s. 56'dan aktaran Ayşegül Kaplan (1997), *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi, Nu. 18, Ankara.
- IULA-EMME (1997), *Yerel Gündem 21*, Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi Bülteni, S. 1, İstanbul, Kasım.
- İGDAŞ (İstanbul Gaz Dağıtım Anonim Şirketi) (1997); *Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi*, 1, 2, 3, 4, 5, İGDAŞ Yayınları, İstanbul.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (1993), *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kula, Erhun (1998), *History of Environmental Economic Thought*, Routledge, London.
- Larre, Dominique (1986), "Çevre Yönetimi Konulu Dünya Sanayi Konferansı'nın Sonuçları ve Tavsiye Kararları", *Sanayi ve Çevre Konferansı*, TÇSV, Ankara, ss. 26-29.
- Lele, Sharachandra M. (1988), "The Concept of Sustainability", paper presented at the *Interdisciplinary Conference on Natural Resource Modelling and Analysis*, Halifax, Canada: September 29-October 1'den aktaran Sharachandra M. Lele

- (1991), "Sustainable Development: A Critical Review", *World Development*, Vol. 19, No. 6, June, ss. 607-621.
- Lele, Sharachandra M. (1991), "Sustainable Development: A Critical Review", *World Development*, Vol. 19, No. 6, June, ss. 607-621.
- Meadows, Donella H. ve d. (1973), *Limits to Growth: (A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind)*, Twelfth Edition, Universe Books, New York, August.
- Mesarovic M. und E. Pestel (1974), *Menschheit am Wendepunkt*, 2. Bericht an den Club of Rome zur Weltlage, Stuttgart'tan aktaran Hans-Jürgen Harborth (1991), "The Debate About Sustainable Development: Starting Point for an Environment-Oriented International Development Policy", *Economics*, Vol. 44, ss. 7-31.
- O' Riordan, Timothy (1998), "The Politics of Sustainability" *Sustainable Environmental Management Principles and Practice*, R. Kerry Turner (ed.), Belhaven Press, London, ss. 29-50.
- Pearce, David William, A. Markyanda ve E. Barbier (1990), *Sustainable Development: Economics and the Environment in the Third World*, Edgar, Aldershot'tan aktaran Erhun Kula; *History of Environmental Economic Thought*, Routledge, London, 1998.
- Pigou, A. (1912), *Wealth and Welfare*, Macmillan, London'dan aktaran Erhun Kula (1998), *History of Environmental Economic Thought*, Routledge, London.
- Pigou, A. (1920), *Income*, Macmillan, London'dan aktaran Erhun Kula (1998), *History of Environmental Economic Thought*, Routledge, London.
- Pro-Agenda 21 Comission (1997), *Agenda 21 Rio*, Special Edition Rio + 5, No. 5, March.
- Schumacher, E. F. (1995), *Küçük Güzeldir*, Osman Deniztekin (çev.), 3. Baskı, Cep Kitapları A. Ş., İstanbul.
- Soussan, J. G. (1992), "Sustainable Development", *Environmental Issues in the 1990's*, A. M. Mannion and S. R. Bowlby (ed.), John Wiley & Sons, West Sussex, England, ss. 21-35.
- Şencan, Hüner (çev.) (1996), "Habitat II Gündemi", *Yeni Türkiye*, S. 8 (Habitat II Özel Sayısı), Mart-Nisan, ss. 25-34.
- Talu, Nuran (1996), "Rio'dan İstanbul'a", *Yeni Türkiye*, S. 8 (Habitat II Özel Sayısı), Mart-Nisan, ss. 236-250.
- Tekeli İlhan (1996), *Habitat II Konferansı Yazıları*, T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Tolba, Mustafa K. (1984), *The Premises for Building a Sustainable Society - Adress to the World Comission on Environment and Development*, Nairobi'den aktaran Sharachandra M. Lele (1991), "Sustainable Development: A Critical Review", *World Development*, Vol. 19, No. 6, June, ss. 607-621.
- The United Nations (1972), *The Documents of the United Nations Conference on Human Environment-1972: Declaration on the Human Environment, Declaration of Principles, Recommendations for Action*, Stockholm.
- The United Nations (1996), *Conference on Human Settlements (Habitat II): Habitat Agenda: Goals and Principles: 29*, İstanbul.
- <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/docs.htm>
- http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm